

ISLAMSKA MISAO

Osnivač i izdavač: Fakultet za islamske studije, Novi Pazar

Za izdavača: muftija dr. Mevlud Dudić

Glavni urednik: muftija dr. Mevlud Dudić

Pomoćnik urednika: hfz. prof. dr. Haris Hadžić

Redakcija: prof. dr. Sulejman Topoljak, prof. dr. Hajrudin Balić,
prof. dr. Mustafa Fetić, hfz. prof. dr. Almir Pramenković, doc. dr.
Siham Mevid

Šerijatski recenzent: hfz. prof. dr. Almir Pramenković

Tehnički urednik: Senad Redžepović

Lektor: Samir Škrijelj

Štampa: Grafičar, Užice

Tiraž: 500 primjeraka

Adresa redakcije: Fakultet za islamske studije,
ul. Rifata Burdževića 1, 36300 Novi Pazar

Štampanje ovog broja pomogla je Vlada R. Srbije - Kancelarija
za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

378:28

ISLAMSKA misao : godišnjak Fakulteta za islamske studije

Novi Pazar / glavni urednik Mevlud Dudić. - 2007, br. 1- . - Novi

Pazar : Fakultet za islamske studije, 2007- (Užice : Grafičar). - 24 cm

Godišnje. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Islamska misao

(Novi Pazar. Online) = ISSN 2956-2236

ISSN 1452-9580 = Islamska misao (Novi Pazar)

COBISS.SR-ID 141771532

ODLIKE AKADEMSKE MISLI ALIJE IZETBEGOVIĆA U KNJIZI *ISLAM IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA*

SAŽETAK

Rad na temu „Odluke akademske misli Alije Izetbegovića u knjizi „Islam između Istoka i Zapada“ je pokušaj predstavljanja spomenutog djela rahmetli Predsjednika kroz analizu odlika njegove akademske misli koje karakterišu ovo kapitalno djelo.

Čitajući knjigu „Islam između Istoka i Zapada“ čovjek ostaje fasciniran sposobnošću umnog intelekta čovjeka koji, poznavajući stanje i prilike u svijetu, nudi rješenje i daje smjernice koje vode sporazumjevanju Istoka i Zapada kroz misao ravnoteže i umjerenosti držeći se srednjeg puta kako u religiji tako i u kulturi i politici. Taj srednji put, kako se ocjenjuje, nije samo puka sinteza religije i materijalizma, već jedinstven način života, „potpuni prirodni sklad“, vrlo efikasno jedinstvo ljubavi i sile, uzvišenog i realnog, božanskog i ljudskog. To je smisao svijeta, smisao povijesti, odnosno to je u biti islam koji jedini može ponuditi čovječanstvu pravo i istinsko izbavljenje iz onoga što ga je snašlo.

Otuda proizilazi njegovo vjerovanje i ubjeđenje da svijet ima svoj temelj, svoju povijest i svoj cilj, a samim time i život dobija svoje značenje.

Zbog takvog jednog pogleda na svijet i svjetsku zbilju r. predsjednik je bio omiljen kako na Istoku tako i na Zapadu kao čovjek koji dolazi sa

jednim sasvim novim pogledom na zajedničke civilizacijske vrijednosti od kojih nikada nije odustao.

Imajući u vidu značaj ličnosti Alije Izetbegovića kao i njegove akademske misli većina njegovih djela su prevedena na mnoge jezike u svijetu. Sva ona, na jedan poseban način, imaju svoju težinu i vrijednost.

U ovom radu ću, uz Allahovu pomoć, nastojati navesti i obrazložiti neke od mnogobrojnih odlika spomenutog djela koje će, nadam se, doprinijeti njegovom boljem razumjevanju i probuditi veći osjećaj i želju za njegovim iščitavanjem i proučavanjem.

Nastojat ću, takođe, umjesto imena Alija koristiti riječ „predsjednik“ ili „r. predsjednik“, jer smo ga tako gotovo svi oslovljavali, a on je to ustvari i bio. U našim očima on je više od „Alija“ te samim time i zaslužuje drugačiji/bolji tretman.

Abstract

The work on the topic “Characteristics of the academic thought of Alija Izetbegović in the book “Islam between East and West” is an attempt to present the aforementioned work of the late President through the analysis of the characteristics of his academic thought that characterize this masterpiece.

Reading the book “Islam between the East and the West”, one remains fascinated by the ability of the intellect of a man who, knowing the state and conditions in the world, offers a solution and gives guidelines that lead to an understanding between the East and the West through the thought of balance and moderation, keeping to the middle path both in religion and in culture and politics. That middle way, as judged, is not just a mere synthesis of religion and materialism, but a unique way of life, “complete natural harmony”, a highly effective unity of love and power, the sublime and the real, the divine and the human. This is the meaning of the world, the meaning of history, that is, it is essentially

Islam which alone can offer humanity a real and true deliverance from what has befallen it.

From this comes his belief and conviction that the world has its own foundation, its own history and its own goal, and thus life gets its meaning.

Because of such a view of the world and world reality the president was loved both in the East and in the West as a man who came with a completely new view of common civilizational values that he never gave up.

Considering the importance of Ali Izetbegovic's personality as well as his academic thoughts, most of his works have been translated into many languages in the world. Each of them, in a special way, has its own appreciation and value.

In this work, with God's help, I will try to list and explain some of the many features of the mentioned work, which, I hope, will contribute to better understanding and awaken a greater feeling and desire for its reading and study.

I will also try to use the word "president" or "president of the republic," because that's what almost all addressed him, and that's what he really was. He is more in our eyes than Ali and therefore deserves a different/better respect.

UVOD

Ideološki sukob

Uzvišeni Allah dž.š. je od Adema a.s. do Muhammeda a.s. narodima slao poslanike koji bi ih kroz risalet¹ podsticali na povratak pravom putu nakon što bi se dotični narodi, preseljenjem njihovog poslanika, vraćali starim navikama - dalaletu². Nakon Muhammeda a.s. nema više poslanika, ali ostaje risalet koji je vrijedio, vrijedi i vrijedit će do kraja ovdunjalučkog života.

Od poslanstva posljednjeg poslanika do danas prošlo je više od 1400 godina. U tom dugogodišnjem periodu dolazi do posrnuća čovječanstva, upravo zbog odstupanja od risaleta posljednjeg Poslanika a.s. Zbog svega toga, kao i niza drugih činjenica, „savremeni svijet je u znaku oštrog ideološkog sukoba koji traje godinama i čiji kraj nije moguće sagledati. Svi smo mi na ovaj ili onaj način uvučeni u ovaj sukob, bilo kao njegovi učesnici ili kao njegove žrtve“³.

Ako uzmemo u obzir spomenuto posrnuće čovječanstva, kao i ostale faktore koji su doprinijeli ideološkom sukobu, doći ćemo do zaključka da postoje samo tri pogleda na današnji svijet: religiozni, materijalistički i islamski. Zapravo, oni su zbilja današnjice.

Spoj između materijalnog i religijskog

Islam se u današnjoj Evropi pokušava poistovjetiti sa religijom, a on to nije. On je više od same religije. On jeste spoj duha čemu teži religija, ali i materije koju ni u kom slučaju ne zapostavlja, a kojoj pak pribjegavaju materijalisti.

¹ Božanska poruka.

² Zabluda.

³ Alija Izetbegović, *Islam između Istoka i Zapada*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 1996, str. 3.

„Kršćanstvo traži i nudi spasenje, ali samo unutrašnje spasenje. Socijalizam traži i nudi samo spoljno spasenje. Suočen sa ova dva svijeta u logički nerazjašnjivom sukobu, čovjek osjeća da ih mora oba prihvatiti, pronalazeći njihovo novo prirodno tržište.“⁴

Uđemo li u bit same religije vidjet ćemo da ona nije samo religija, jer to njena praksa dokazuje. Isti je slučaj i sa materijalizmom. Tako ćemo npr. u nekim socijalističkim državama naići na nešto što se zove „moralni stimulansi“, a ne materijalni kao nagrade u radu. To je nepojašnjivo sa stanovišta materijalističke filozofije, jer izvor ovakvih i sličnih dešavanja nalazimo u religiji, a ne u materijalizmu.

Nažalost, Evropa nikada kroz svoju povijest nije mogla pronaći sredi- nu između religije i materijalizma zbog krajnosti ili ka jednoj ili drugoj strani. Pokušaj da se islam definira kao sinteza između religije i materijalizma, s jedne, i kršćanstva i socijalizma s druge strane, može se samo uslovno prihvatiti. Islam je težio kroz povijest ka ravnoteži unutrašnjeg i vanjskog i to će ostati njegov historijski zadatak u budućnosti.

EVOLUCIJA I STVARANJE

Darvinizam, idealizam i humanizam

Gotovo je nemoguće govoriti o čovjeku, a ne postaviti pitanje o njegovom porijeklu. Često se desi da ni nauka, a ni religija nemaju isti pogled o tome otkuda čovjek dolazi.

Da li je čovjek stvoren ili je on rezultat razvoja?

Nauka pribjegava pojmu evolucije po kojoj proces nastanka čovjeka prolazi kroz duži vremenski period iz nižih formi čovjekolikog majmuna ka majmunolikom čovjeku. Dočim religija, pa i umjetnost, ne gledaju na čovjeka iz prizme naučnog poimanja. Čovjek je stvoren. On nije podvrgnut procesu, nego je čin Božanstva. O tome govore gotovo sve religije.

⁴ Ibid., str. 7.

Ovakvo poimanje je u suprotnosti i sa materijalističkim pogledom koji čovjeka smatra „savršenom životinjom“ koja se od ostalih životinja razlikuje samo u stepenu, ne u kvalitetu.

Zato ovakav vid poimanja na određen način negira čovjeka. Otuda dolazi i negacija života, svijesti i duha. Riječ je samo o složenom vidu uzajamnih akcija ovih, nazovimo ih, bezličnih sila.

Nauka, ustvari, ne može ni dati pravu sliku svijeta, jer je ona u biti „fotografija“ bez jedne čitave dimenzije stvarnosti.

Rah. Predsjednik konstatira: „Tačno je da je jedna džamija izgrađena od toliko i toliko komada kamenih blokova određenog oblika i u određenom poretku, određene količine maltera, drvenih greda itd., ali to nije istina o džamiji. U podacima o građi džamije ne iscrpljuje se pojam džamije, jer kakva bi onda bila razlika između nje i vojne kasarne?... Čovjek je više od onoga što sve nauke zajedno mogu o njemu da kažu.“⁵

Kako je moguće da čovjek, ukoliko je dijete prirode, u datim momentima stane uz nju, ili pak bude protiv nje?

Kako je moguće da isti taj čovjek pokazuje moralne crte i inteligentnost u odnosu na životinje?

Je li inteligencija humanog ili zoološkog porijekla?

Na poslijetku, odakle čovjeku potreba za moralom i religijom?

Unutrašnje htijenje kod čovjeka teži ka još jednom svijetu koji je autentičan, a koje proizilazi iz duha, odnosno, duše. Otuda se, naprosto, javlja čežnja primitivnog čovjeka kroz povijest ka kultovima, misterijama i zabranama. Njegov neumorni pogled u nebo, duboko razmišljanje o stvarima koje ga okružuju, vode ga i uzdižu na viši nivo od onoga koje mu nudi nauka. Nije li se čovjek uzdigao gajeći smisao pojma lijepog i estetskog nad životinjama koje takav osjećaj nemaju?

Uzmemo li čas biologije o građi čovjeka, njegovog oka, mozga, a sa druge strane sposobnost opažanja i reagiranja na infracrvene zrake

⁵ Ibid., str. 21-22.

zmije zvečarke, sposobnost termita u gradnji termitnjaka, let ptica-selica bez vodiča i sl., vidjet ćemo da se radi o čudu, a ne o fenomenu.

„Ova istinska čuda religija objašnjava Najvišim umom - Bogom. Sva objašnjenja nauke u krajnjoj liniji svode se na jedno: da je to nastalo samo od sebe. Veća se praznovjericica nije mogla nametnuti čovjekovom duhu. Tražiti od mene da prihvatim da je nešto tako savršeno i komplicirano kao ljudsko oko ili mozak nastalo igrom slučaja ili samo od sebe, jednako je zahtjevu da za istinu priznam čitavu grčku mitologiju.“⁶

Osobenost materijalista je da će uvijek nastojati naći sličnost između čovjeka i životinje. Međutim, religija će uvijek isticati ono što ih čini različitim. Sličnost u biološkom i konstitucionalnom aspektu, zapravo, postoji. Razlika je u suštinskom i duhovnom pogledu.

Sloboda odlikuje čovjeka. Usponom nauke može doći do konstrukcije stroja-robotu koji će sličiti čovjeku, pa i imitirati ga, ali taj stroj nije i neće biti slobodan, jer mora izvršavati ono za šta je prvobitno, uslovno rečeno, stvoren. Otuda se vidi i nadzire veličina Božijeg stvaranja koja je neponovljiva.

Ni jednakost ni dostojanstvo nije pronađeno ni kroz nauku, biologiju niti psihologiju. Da kojim slučajem jeste, tada bi nauka ustvrdila nejednakost ljudi, što bi vodilo nekoj vrsti naučnog rasizma. Dakle, radi se o duhovnim činjenicama i religija je jedina koja vodi računa o jednakosti svih ljudi, kao i njihovom dostojanstvu.

Humanizam koji dolikuje čovjeku, koji ustvari potvrđuje i afirmira ljudske vrijednosti, daleko je od darvinizma koji sužava njegovu ulogu na ovom svijetu. Zato je nehumano sve ono što unižava ljudsku ličnost. Čovjek je odgovorno biće. Nije humano ljude tjerati da se odriču svog ubjeđenja. Humanije od toga je proganjati ih zbog njihovog ubjeđenja.

Bog je čovjeku dao mogućnost da izabere između dva puta. Mi ne možemo birati u njegovu ime. Na poslijetku, čovjek služi Bogu, a sve ostalo je potčinjeno i služi čovjeku.

⁶ Ibid., str. 44.

KULTURA I CIVILIZACIJA

Smisao i različitosti kulture i civilizacije

Čovjek je od svoga postanka osjećao potrebu povezanosti sa nebom odakle je, shodno osjećaju njegove duše, njegovo stvarno porijeklo, jer se prvi čin ljudske kulture odigrao „na nebu“. Stoga, sva kulturna dešavanja: drame, poezije, folklori i sl. ovosvjetski su odraz čovjekove težnje/čežnje za/ka svom praiskonu.

S druge strane, svaki tehnički razvoj odraz je civilizacijskog djelovanja kog nužno „stvara“ čovjek. To je, ustvari, izraz čovjekove neslobode u odnosu na kulturno stvaralaštvo koje predstavlja stalni osjećaj izbora.

Zato je čovjek nosilac kulture, a društvo civilizacije. Ukoliko bi se kroz civilizaciju stavio akcenat samo na nastavak „zoološkog“, odnosno proizvodnje i usavršavanja stvari, zanemarujući tako kulturni segment čovjekovog bivstvovanja, došlo bi do gubljenja niti koja čovjeka, kroz njegovo kulturno stvaralaštvo, veže za njegovo stvarno porijeklo.

Najbolji primjer je Rim koji je odisao visokim stepenom civilizacije, ali zbog odsustva kulture podsjećao je na civilizirano barbarstvo. Zato je kultura ta koja odgaja dok civilizacija obrazuje. Slijedom takvog poimanja ne znači da je obrazovan čovjek u isto vrijeme i kulturnan, jer obrazovanje samo po sebi ne odgaja ljude. Obrazovanjem on postaje društveno koristan, ali ne i slobodniji i humaniji. Današnji svijet sve više vapi za „humanim obrazovanjem“ kada se puno više ulaže na polju civilizacijskog dostignuća i napretka.

Civilizacijski progres – progres protiv čovjeka

Zapostavljajući kulturni napredak, društvo je sve više ulagalo svoje resurse u progres civilizacijskih tekovina koristeći nauku kao najbitniji

faktor i garant uspjeha. Uprkos postignutim ciljevima materijalnog progressa, ljudski život nikada nije bio nesigurniji nego što je danas.

Alkoholizam i narkotici, kao pošasti, ranije su povezivani sa siromaštvom i zaostalošću, a danas su postali pribježište i utočište bogatih u obrazovnim sredinama.

Naježda igara na sreću i pornografija doživljavaju svoj „progres“ upravo u civiliziranim sredinama.

Sve se više potiskuje ličnost, taj usamljeni čovjek, koji nije u mogućnosti utjecati na promjenu unaprijed pripremljenog i organiziranog plana vladajuće ideologije. Tu se javlja posebno interesantna psihološka činjenica da ljudi postaju sve više nezadovoljniji što su više materijalno situirani – što im je bolje. Otuda potreba „običnog“ čovjeka da pobjegne od sebe kako bi doživio nešto drugo.

Zašto Švedska, koja drži prvo mjesto u svijetu kada je u pitanju socijalni sistem, osiguranje, pismenost i zaposlenost, prednjači po broju samoubistava, mentalno oboljelih i pijanica? Slične primjere možemo naći i u nezapadnim civiliziranim državama.

Pronaći spas i izlaz iz ovog civilizacijskog „progressa“ ne može civilizacija koja ga je u biti i proizvela. To je, ustvari, ta nemoć nauke protiv zla. Zato je osporavanje spomenutog progressa moguće samo izvan njegovih granica, dakle iz kulture. Religiozno-etički odgoj koji potiče iz porodice jasno nudi izlaz.

Ni u kom slučaju ne treba shvatiti da kritički odnos prema civilizaciji podrazumijeva njeno odbacivanje, jer se ona ne može odbaciti. Potrebno je raditi na njenom kulturnom prožimanju koje vodi humanizaciji svijeta što je, ustvari, najviši zadatak kulture.

FENOMEN UMJETNOSTI

Umjetnost, nauka i religija

Umjetnost je uvijek bila prirodna opozicija svijetu, nauci, psihologiji, pa i Darvinu. Bila je opozicija, jer je bila religiozna opcija, a zaključak svake nauke mora da glasi: „Čovjek ne postoji.“ Umjetnost koja počinje aktom stvaranja nije mogla naći svoje mjesto i položaj koji joj pripada na rodoslovnom stablu zbog velikog utjecaja i nastojanja negacije stvaranja.

Za razliku od nauke, umjetnost ne akceptira timski rad u umjetničkom stvaranju, jer je umjetničko stvaranje plod jedne duše, jedne mašte i zato je nedjeljiva. S druge strane, predmet nauke je podložnost analiziranju, razdvajanju, dijeljenju... Ustvari, ona je od početka do danas nadovezivanje i nastavljanje u mehaničkom smislu shodno novim izazovima. Kod umjetnosti to nije moguće. Ukratko rečeno: „Nauka otkriva, a umjetnost stvara.“ Drugim riječima kazano, nauka pokazuje tačno, a umjetnost istinito.

Jedna od suštinskih razlika nauke i umjetnosti leži u tome što nauka, pa i filozofija, govore o vanjskom svijetu, odnosno, čovjeku, dočim, umjetnost kada govori o čovjeku ne govori uopćeno o njemu nego o određenom čovjeku.

„Religija govori o duši, a umjetnost o liku, ali to su samo dva načina da se izrazi ista ideja. Religija se obraća duši, a umjetnost pokušava da je dokuči, da je 'doneše' pred naše oči.“⁷

Nasuprot nepovezanosti nauke i umjetnosti jasno se naslućuje suštinska veza religije i umjetnosti. Ukoliko je, po nekima, umjetnost kćerka religije onda je potrebno, ukoliko želi da živi, uvijek se iznova mora vraćati svom izvoru, a ona to i čini. Osjećajući se dužnom religiji, umjetnost je taj svoj dug nastojala vratiti kroz slikarstvo. Otuda se javlja

⁷ Ibid., str. 107.

skoro identična sudbina religije i umjetnosti, jer su skoro uvijek imale istu mjeru slobode i neslobode. Pored darvinizma često se javljao ateizam koji u svojoj prirodi ima čežnju da guši samu prirodu religije koja je težila inspiraciji. Zato ateizam nikada neće shvatiti umjetnost, kao što religija neće moći shvatiti nauku.

MORAL

Moral, djelo, odgoj i religija

Da li je dužnost isto što i interes? Može li se reći da čovjekov postupak u kome on, rizikujući svoj život, uđe u zapaljenu kuću susjeda spašavajući njegovo dijete, koje poslije iznosi mrtvo u svom naručju, nema svoju vrijednost, jer nema svoj rezultat koji bi u ovom slučaju trebao biti živo spašeno dijete? Šta je to što daje vrijednost ovoj beskorisnoj žrtvi kada spasilac rizikuje/ugrožava i svoj vlastiti život? To jedino ima veze sa moralom. Tako postupaju moralni ljudi.

Čime pravdamo pobjedu i uspjeh onih koji su izgubili svoj život u borbi? Na koji način su oni pobjednici? Zapravo, gdje i u kojem svijetu su pobjednici? Ako su na ovom svijetu pobjednici, pa kakva je pobjeda smrt i odlazak sa njega? Šta je to što je u nama pobudilo osjećanje njihove pobjede?

To je, zapravo, naš duh koji osjeća svoju pripadnost drugom svijetu gdje će se vrjednovati pobjeda i uspjeh kog osjećamo u sebi i iznosimo pred drugima. Taj moralni fenomen je, možda, jedini praktični dokaz religije.

Koliko smo samo puta, u različitim situacijama, postupili shodno našem unutrašnjem duševnom htjenju, a ne po dužnosti. To isto htjenje je često puta bilo jače od nas samih i želje da postupimo po vanjskoj zapovijedi.

Ne može svaki čovjek učiniti dobro, ali zato može težiti ka dobru. Moralnost se ne ogleda u ispravnom činu, nego u ispravnoj namjeri. Zato se djela, shodno religijskom pogledu, prosuđuju prema namjerama, a u politici prema posljedicama. Koliko je samo onih koji nisu mogli doprinijeti ispravljanju nepravde, ali su je prezirali u svom srcu. Stoga se moral ne ogleda u težnji da se ispravno živi, nego u naporu volje za spasenje. Savršenost i bezgrješnost, u biti, nisu ljudske osobine nego griješenje praćeno kajanjem.

Moralni stav je oprečan dresuri. Kod vojnika se mogu dresurom razviti izdržljivost i vještine, ali ne i osjećaj, dostojanstvo i hrabrost. Dokazano je da se nikakvim pritiscima ne može nametnuti neko vjerovanje ili pak ponašanje. To je zato što čovjek ima dušu na čiji odgoj utječe ljubav, praštanje, samilost, primjer... Ukratko rečeno, odgoj je svojstven čovjeku, a dresura životinji.

Ma koliki progres nauke bio, on neće moći učiniti moral i religiju nepotrebnim i suvišnim.

Moral kao praktični dio religije

Moral i religija nisu jedno, iako je drugi svijet ono što ih zajednički veže. Moral ne postoji bez religije. On je, ustvari, religija koja je pretočena u pravila i težnje ponašanja u skladu sa činjenicom postojanja Boga. On se rodio iz zabrane i ostao u njoj sve do danas. Ne možemo moral definirati kao život koji je u saglasnosti sa prirodom, jer prirodan moral kao i čovjek ne postoje. To je taj moral koji je potreban darvinističkom čovjeku kako bi mu dao ljudski kvalitet i dostojanstvo i kako bi, kao takav, postigao svoj sklad. Isti taj moral može mu podariti samo Bog.

Sasvim je moguće sresti moralnog ateistu, iako nema moralnog ateizma. Moral bez Boga kao predmet rasprave ostat će samo na nivou teorijske rasprave bez mogućnosti praktične primjene.

Na kraju se sasvim jasno može konstatirati da je religija vjerovanje, a moral je njena praktična primjena kroz činjenje dobra. Kao najbolji pri-

mjer može poslužiti kur'anski ajet: „*Oni koji vjeruju i čine dobra djela – oni su, zbilja, najbolja stvorenja.*“⁸ Zato je na čovjeku da teži i radi, a rezultat je u Božijim rukama.

KULTURA I HISTORIJA

Čovjek i etika kroz povijest

Početni čin čovjeka veže za nebo te samim time njegova kultura i historija ne počinju od nule, što je u osnovi racionalističko i materijalističko shvataje historije. On je došao na ovaj svijet sa velikim moralnim kapitalom kog je dobio posredstvom duše. Isti taj moralni kapital nije mogao naslijediti od životinjskih predaka i zato nauka nikada nije, niti će moći, objasniti njegovu prirodu i porijeklo.

Otkuda ideja zaštite starih i invalida koja se sreće kod indijanskog plemena Irokeza?

Šta je utjecalo na izgradnju moralnih i društvenih normi života u njihovoj zajednici?

Da li su te norme životinjskog porijekla?

Razumijevanje umjetnosti, religije i etike nije intelektualno i logično, nego unutarnje. Zato kultura nema historije, a čovjek je konstanta svjetskog razvoja.

DRAMA I UTOPIJA

Društvo, utopija i moral

Drama kao doživljaj u ljudskoj duši nastoji se baviti čovjekom. S druge strane, utopija nastoji svoju pažnju posvetiti svijetu, odnosno, druš-

⁸ Kur'an, 98/7.

tvu, nastojeći ostvariti san, ili pak viziju raja na Zemlji. Zato u njoj nema drame, jer se umjesto čovjeku kao pojedincu posvetila društvu u cjelini.

Uzor kog utopija koristi kod uređenja ljudskog društva je životinjski svijet koji pokazuje svoje savršenstvo kroz primjere košnice, mravinjaka, roja pčela itd. Zato je mehanizam utopije savršen, ali nije human, jer u sebi nema jedan od suštinskih segmenata drame, a to je sloboda. U utopiji čovjek ne živi nego funkcionira, jer nema slobodu. Stoga je utopija jedna vrsta nauke, a drama nastavak religije.

Moral je uvijek norma i vezan je kao i humanizam za ime čovjeka, odnosno za njegov poziv. Član društva, odnosno utopije, u autentičnom smislu nije čovjek. On je, uslovno rečeno, „društvena životinja obdarena umom“.

Društvo, za razliku od zajednice, zasnovano je na materijalnoj potrebi koja mu pomaže u lakšem stjecanju dobra i obezbjeđenju opstanka. Zajednica svojim djelovanjem teži duhovnoj potrebi čovjeka. Zato su u njoj ljudi braća koje prožima zajednički osjećaj jedinstva. U soliteru ljudi se osjećaju kao da žive u pustinji, iako bitišu pod jednim krovom. Dakle, tu postoji kolektiv, ali ne i zajednica kroz koju se gradi i održava komunikacija među ljudima. Istinski čovjek, religiozan, slobodan i romantičan, ne može biti dobar član društva. Zato je utopija vjera ateista, a ne nikako vjernika.

Utopija i porodica

Svaki razvoj društva značio je u istoj mjeri ukidanje porodice koja je bila i ostala osnovna ćelija društva. Platon u *Državi* govori o potrebi odgajanja i vaspitanja tek rođene djece u državnim institutima daleko od oca i majke. Razaranjem porodice dolazi do manjeg broja zaključenih, a većeg procenata razvedenih brakova, do povećanog broja zaposlenih žena čiju djecu odgajaju drugi pripremajući ih za društveni način života - za utopiju.

Sve religije teže i zagovaraju podizanje porodice u čovjekovom gnijezdu, odnosno, u okrilju majke kao prvog i nezamjenjivog vaspitača.

S druge strane, sve utopije će težiti društvenom odgoju kroz obdaništa i domove, što dalje od majčinog okrilja. Zato je majka ta koja rađa i podiže čovjeka, a društvene institucije budućeg člana društva. Otuda i posljedice sve manjeg rađanja djece u savremenom društvu zbog bojaznosti da će ih izgubiti.

Savremena civilizacija kroz svoje društvene tokove napravila je od žene objekat divljenja i upotrebe oduzevši joj ličnost majke koja, kao takva, jedina može biti nosilac vrijednosti i poštovanja. Ovdje religija ima rješenje, jer teži porodici u kojoj će majka imati presudnu ulogu u podizanju budućeg čovjeka kao člana zajednice, a koji će kasnije promicati iste one vrijednosti koje su primjenjivali njegovi roditelji kroz njegov odgoj.

MOJSIJE – ISUS – MUHAMMED

Historijski osvrt na period prije poslanstva Muhammeda a.s.

Razumjeti vjeru islam u potpunosti nije moguće bez poznavanja perioda prije islama, odnosno, perioda jevrejstva i kršćanstva. Zato postoje dvije historije islama: ona prije i ona poslije Muhammeda a.s.

Kroz svoju dugogodišnju povijest, jevrejstvo je među religijama predstavljalo lijevu ovosvjetsku tendenciju iz koje se rađala teorija duha o ovozemaljskom raju i pravdi koja bi morala da se ostvari već ovdje na Zemlji. Još prije pojave Hrista Jevreji su najavljivali Carstvo Božije na Zemlji, a ne na nebu kao kršćani. Otuda i očekivanje Jevreja da će Mesija biti zemaljski kralj i junak koji će uspostaviti vlast odabranog naroda, a ne nikako prorok koji pati i strada. Za njih je bio besmislen svijet nesretnih pravednika. Zato je ideja raja na Zemlji bila jevrejska misao.

Jevreji su od vajkada učestvovali u civilizacijskim tekovinama, ali ne uvijek u kulturnim stvaralaštvima. Ono što se danas ponavlja u historiji Zapada jeste njihova pojava koja se može pratiti kao selidba iz civilizacije koja zalazi u onu koja se nanovo rađa. Kada god bi grad savladao selo u jednoj kulturi, tu bi se pojavljivali Jevreji, jer oni mogu misliti i živjeti samo u pojmovima grada. Otuda i činjenica da su, u odnosu na kršćane, nosioce unutrašnjeg progressa, Jevreji uvijek bili na čelu vanjskog progressa.

Spoj materijalnog i duhovnog

Kršćanstvo je ljudski duh nastojalo okrenuti ka samom sebi dok je jevrejski pozitivizam, odnosno materijalizam, nastojao svu čovjekovu pažnju skrenuti u pravcu svijeta.

Zato će, nešto kasnije, islam napraviti spoj ova dva zahtjeva u jedan poslanstvom Muhammeda a.s. To je taj Srednji put, koji nije samo puka sinteza religije i materijalizma, već jedinstven način života, „potpuni, prirodni sklad“, vrlo efikasno jedinstvo ljubavi i sile, uzvišenog i realnog, božanskog i ljudskog. To je smisao svijeta, smisao povijesti, odnosno, to je u biti islam koji jedini može ponuditi čovječanstvu pravo i istinsko izbavljenje iz onoga što ga je snašlo.

Pored spoja materijalnog i duhovnog, islam je i spoj kulture i civilizacije. Ukoliko prostudiramo ciljeve socijalizma vidjet ćemo da se on, između ostalog, ne obraća seljacima nego građanima. S druge strane, promatrajući praksu Muhammeda a.s. vidjet ćemo da on odlazi u pećinu Hira, ali se svaki put vraća u bezbožni grad Mekku radi nastavka misije, iako u njoj nije bilo islama.

U pećini Hira Muhammed a.s. je isposnik, asketa, mistik, hanif. U Mekki on je vjesnik religiozne misli. U Medini on postaje vjesnik islamske misli. Tu se pokazalo savršenstvo vjere islama. „*Danas Sam vam usa-*

*vršio vašu vjeru i upotpunio Svoju blagodat prema vama i zadovoljan Sam da vaša vjera bude islam.*⁹

Povratak Muhammeda a.s. iz pećine je bio neophodan radi prenošenja islama, jer da nije došlo do njegovog povratka u realnost gradske sredine on bi ostao samo hanif, ali ne i vjerovjesnik. Zato je to bio susret unutrašnjeg i realnog svijeta. U njegovom slučaju religija je prihvatila svijet činjenica i postala islam.

ISLAM I RELIGIJA

Smisao dualizma u islamu

Dualizam nije najviša ljudska filozofija. On je najviši oblik života. Pjesma u načelu je stvar srca, ali najveći pjesnici kroz povijest su u pjesmi ujedinjavali razum i osjećanje, nauku i ljepotu.

Na čistoću se nekada gledalo sa užasom. Islamska molitva – namaz nije samo skup pokreta tijela. Ona se, zapravo, sastoji od tjelesne i duhovne čistoće. Ta dualnost je njen pravi smisao. Namaz je i disciplina koja se ogleda kroz svakodnevno obavljanje molitve u tačno određeno vrijeme.

Ramazanski post pored vjerske ima i jasnu zdravstvenu i medicinsku svrhu. Ovo je moguće samo u islamu.

Zekat kao materijalna vrsta ibadeta svoj pravi značaj dobija stvaranjem medinske zajednice. To je u povijesti bio prvi oblik „poreza“, odnosno, „obavezne milostinje“ kog su izdvajali bogati u korist siromašnih. On je bio odgovor na pojavu oskudice i siromaštva čiji produkt nije nedostatak dobara nego nedostatak osjećanja prema siromašnim slojevima društva. Cilj islama nije da ukine bogatstvo, nego da ukine siromaš-

⁹ Kur'an, 5/4.

tvo. Pošto je zekat pravo siromašnih, on će se, kao i svako drugo pravo, po potrebi, osiguravati silom.¹⁰

Kur'an na mnogo mjesta naglašava dvojnost namaza i zekata (duhovne i materijalne komponente) koje islam čini prepoznatljivim u svijetu. Kao da se ovim želi reći: „Vjerujte i činite dobro.“ Dakle, islam nije ona religija koja svojim sljedbenicima zabranjuje „zemaljske plodove“. Naprotiv, on ih podstiče na njihovo korištenje koje je praćeno oprezom kako ne bi iz sredstva prerasli u cilj. Religija od čovjeka traži da radi ne obraćajući puno pažnje na rezultat. S druge strane je civilizacija koja teži samo rezultatu.

Islam u svakom pogledu odgovara čovjeku, jer zadovoljava dvojnost njegove prirode.

Islam i život

„Definirajući tako islam kao zahtjev da se istovremeno živi tjelesni i duhovni život, vanjski i unutrašnji svijet, ili kako kaže Kur'an, da se živi za vječni život *„ne zaboravivši svoj udio u ovom vremenitom svijetu“*,¹¹ može se reći da su svi ljudi, ili najveći dio njih, svjesno ili nesvjesno, muslimani. To je vjerovatno smisao one tvrdnje da se svako dijete rodi kao musliman, a zatim ga njegovi roditelji ili prilike učine nečim drugim.“¹²

ISLAMSKA PRIRODA SVAKOG PRAVA

Dualizam prava

Ako čovjek nije ličnost i ako je samo član društva, kao što je slučaj u socijalizmu, on nema nikakvo prirodno pravo. Zapravo, on može imati samo pravo koje mu priznaje država. Slijedom takvog pogleda, historija

¹⁰ Halifa Ebu Bekr r.a. upotrebljava silu protiv plemena koja su odbila davanje zekata.

¹¹ Kur'an, 28/77.

¹² Alija Izetbegović, *Islam između Istoka i Zapada*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 1996, str. 214.

nije sukob prava nego sukob interesa. U takvim okolnostima dominira diktatura i pravo jačeg, iako jačem ne treba nikakvo pravo. Ono je potrebno slabijem da se odupre jačem.

Tu se javlja religija koja ne razumije interes i pravo jačeg. Pravo ne može biti uspostavljeno pomoću religije ili materijalizma, ali ne može ni protiv njih. Veoma je neophodno u odnose ovog svijeta unijeti pravednost, princip moralnog reda..., ono što nije od ovog svijeta. Tek tada pravo bi dobilo „bipolarno jedinstvo“ poput čovjeka, poput islama. Bez kršćanskog pristupa kroz vrijednosti ljudske ličnosti, namjera, pravičnosti..., pravo ne bi bilo moguće. Bez jevrejskog priznanja vanjskog svijeta sa svim što je utvrdilo jevrejstvo pravo ne bi imalo smisla. Zato ni kršćanstvo ni jevrejstvo nisu stvorili svoje vlastito autentično pravo. Takvo pravo stvorio je samo islam.

Brak

Čista religija zahtjeva čednost, a materijalizam načelno dopušta potpunu seksualnu slobodu. Oba učenja evoluiraju ka ustanovi braka kao srednjem rješenju.

Izvorno kršćansko učenje poziva na potpunu čednost bez ustanove braka. Na brak se gledalo kao nužno zlo koji je, kao takav, praktično rješenje kako se ne bi zapalo u blud.

Ustanova braka, dakle, nema osnovu ni u strogo religioznom, ni u strogo materijalističkom viđenju stvari. Ona nije „po mjeri“ ni kršćanstva ni komunizma. Ova dva pogleda i pristupa braku spojio je islamski brak koji teži da podmiri duhovne težnje i tjelesne potrebe spašavajući tako čednost bez odbacivanja ljubavi.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Budućnost pripada religiji

Nijedan vjerski pravac u Evropi neće moći da ima socijalni program u potpunosti. Carstvo Božije ili carstvo zemaljsko. Dakle, Evropa će uvijek misliti u kategorijama kršćanstva: ili duša ili ovaj svijet.

Ipak, jedan mali dio zapadnog svijeta ostao je bez direktnog upliva srednjevjekovnog kršćanstva zahvaljujući geografiji i historiji. Riječ je, naravno, o Engleskoj koja je uspjela pronaći srednji put koji u mnogome podsjeća na islamski Srednji put. Ukoliko bismo izuzeli Englesku, Evropa bi imala samo dva doba: doba crkve i doba države. Zato izum demokratije u Evropi koji je mješavina sekularnih i metafizičkih principa je upravo engleski. Ta pojava anglo-američkog duha u Engleskoj koji kroz demokratiju prožima Evropu nalik je pojavi islama na Istoku. Inkvizicija koja je harala Evropom nikada nije mogla prodirjeti u Englesku.

Mudrost Anglikanske crkve u Engleskoj od njenog samog početka očitovala se u držanju srednjeg puta između dvije krajnosti. Ovakvoj reformi i mišljenju u Engleskoj itekako je doprinio Roger Bacon koji je bio arapski đak. Na Baconu su ogroman utjecaj izvršili upravo islamski mislioci.

Pored Engleske, tendenciju srednjeg puta možemo naći i susresti i u drugim dijelovima Evrope, pa i svijeta. Posebno je, u praktičnom vidu, nalazimo u protestantskim zemljama koje su pronašle socijaldemokratiju koja predstavlja društvenu i političku ravnotežu u Evropi.

Sve su ovo plodovi ideološke borbe između marksizma i religije koja bez prestanka traje više od jednog vijeka. Oni su znak zamora i neuspjeha da se ljudski život organizira samo u jednom principu. Ma čemu ove stalne tendencije vodile, one nisu islam niti vode ka njemu, jer se same osjećaju iznuđenim i nedosljednim.

„Islam je svjesno odbacivanje jednostranog religijskog ili socijalnog zahtjeva, svjesno prihvatanje dvoznačnog načela "bipolarnog načela". Ipak, naznačena kolebanja, odstupanja i neizbježni kompromisi predstavljaju pobjedu životne i ljudske realnosti nad jednostranim i isključivim ideologijama i time posrednu pobjedu islamske koncepcije.“¹³

Predanost, taj unutrašnji čovjekov stav prema volji Božijoj, jeste ono što borbu sljedbenika islama čini ljudskom i razumnom. Zapravo, to je u biti uvjerenje da konačan ishod svega nije u našim rukama. Na nama je samo da nastojimo i djelujemo, rezultat je u Božijim rukama.

Ime te predanosti je islam i zato budućnost pripada jedino njemu.

LITERATURA

- Alija Izetbegović, *Islam između Istoka i Zapada*, Mešihat IZ-e Sandžaka, El-Kelimeh, Novi Pazar, 1996.

¹³ Ibid, str. 265.

